

Ilúzia pokroku, (ne)udržateľnosť vývoja a charakter krajiny

Medzinárodná konferencia

Naše spoločná prítomnosť

Praha 31. 3. - 1. 4. 2016

Mikuláš Huba, Geografický ústav SAV

ILÚZIA POKROKU, (NE)UDRŽATEĽNOSŤ VÝVOJA A CHARAKTER KRAJINY

Tvár krajiny ovplyvňujú jednak veľké stavby: dominanty, rozľahlé budovy, významné infraštruktúrne projekty... a jednak prevládajúci spôsob hospodárenia, využívania krajiny, či ešte širšie: zaobchádzania s ňou.

VEĽKÉ STAVBY A DÔVOD ICH POPULARITY

Čínsky múr ako symbol či metafora: zo začiatku bezpečie a ochrana ríše, neskôr prekážka jej rozvoja a jedna z príčin rastúcej izolácie a zaostávania.

Analógia: jadrová energetika, diaľnice, veľké priehrady (nielen bariérový efekt či dramatický zásah do priamo postihnutých i vzdialenejších ekosystémov, ale aj nezdravá konkurencia alternatívnym prístupom, neúmerná záťaž, brániaca rozumnému/udržateľnému a perspektívnemu vývoju ekonomiky a bremeno „na krku“ budúcich generácií).

Terminus technicus *Veľké stavby socializmu* a jeho genéza. Súčasť propagandistickej mašinérie v Sovietskom zväze hneď po jeho vzniku. Slovné spojenie po r. 1948 populárne aj u nás.

Nový impulz - studená vojna: permanentná súťaž medzi dvoma blokmi: kto viac, kto rýchlejšie, kto vyššie, kto bombastickejšie, kto megalomanskejšie?

Antitéza: *Small is beautiful*: víťazom nie je najväčší, ale najšikovnejší, najsofistikovateľnejší, najefektívnejší a najflexibilnejší. A ešte niečo: víťazom nie je ten, kto porazí toho druhého, ale ten, kto sa so svojim reálnym či zdanlivým protivníkom dokáže dohodnúť, vzájomne dopĺňať a spolupracovať v intenciách *win – win* stratégie.

Ak mám byť celkom konkrétny a aktuálny:
prekonaný prístup č. 1 reprezentujú v mojich očiach ľudia ako Vladimír Mečiar, Václav Klaus či Robert Fico,
perspektívny prístup č. 2 Václav Havel, Iveta Radičová, Josef Vavroušek či Petr Pithard.

Cyklický či dialektický charakter vývoja: žiadne víťazstvo (ale ani prehra) nie sú definitívne

(pozri poučenie z Černobylu, ilúzia trvalého víťazstva demokracie, koniec fašizmu a iných totalitných režimov – apropos, kto by si bol v r. 1918 myslel, že o 20 rokov príde ďalšia, ešte strašnejšia vojna a kto by v máji r. 1945 pripustil, že tí a tie, ktorí/é počas vojny priniesli najväčšie obete, pôjdu o púhe 4 roky do väzenia a v niektorých prípadoch dokonca na popravisko?)

Ale aby sme nechodili tak ďaleko do minulosti, kto by sa bol začiatkom roka 1989 odvážil predpokladať, že čoskoro zanikne Sovietsky zväz a politického väzňa si za svojho prezidenta zvolia (aj) jeho väznitelia, ale aj: kto by si koncom roka 1989 pomyslel, že o tri roky zanikne Československo?).

Zombíci alebo kostlivci vypadávajúci zo skrine. A tak sa nám aj veľké stavby socializmu veselo vracajú v čase a podmienkach reinkarnovaného raného kapitalizmu, stredo-východoeurópskej verzie neoliberalizmu (či čo to vlastne žijeme?).

Dostavba projektov ako Gabčíkovo, Nové Mlýny či rozostavané jadrové elektrárne sa dala ako – tak interpretovať ako dobiehanie projektov z prednovembrového obdobia. Postupne sa však začali vynárať aj zámery nové, nemenej antiekologické – ako napr. strediská zimných športov priamo v národných parkoch či monštruózne automobilky priamo na tých najúrodnejších pôdach.

Čo sú hybné sily?

Pretrvávajúca ilúzia technologického a hospodárskeho rastu, ktorý sa vydáva za synonymum pokroku či dokonca za stelesnenie dobra.

Nový disponibilný kapitál (eurofondy, pôžičky , PPP projekty...)

Mantra tvorby nových pracovných príležitostí a znižovania miery nezamestnanosti.

Nedostatok zmysluplných vízií, alternatívnych projektov a pod.

Absencia systematického spoločenského odporu, ktorý by mal podporu kľúčových hráčov (alebo aspoň mienkotvorných médií či osobností) a citeľnú podporu evidentnej väčšiny spoločnosti.

Marginalizácia, škandalizácia, bulvarizácia či ideologizácia problematiky (v tzv. vysokej politike, v centrálnych moci (strany, parlamenty, vlády...), v médiách i v celom verejnom diskurze), ale aj diskontinuita či ad hoc - teda príležitostná či epizodická - pozornosť venovaná jednotlivými dlhodobým problémom a trendom.

Nedúživosť/povyživenosť miestnej demokracie, občianskej spoločnosti, tretieho sektora, lokálnej ekonomiky, komunitných iniciatív.

Likvidačná konkurencia zo strany veľkých hráčov (napr. automobilizmus vs. MHD, hypermarkety vs. miestne obchodíky, veľkí vs. malí farmári...).

Imidž a marketing vs. realita: automobilizmu vs. cyklistická doprava (pozri Národná stratégia cyklodopravy vs. jej nulová dotácia zo štátneho rozpočtu, reálna podpora jadroviek vs. zaostávajúce energetické úspory, stimuly pre nadnárodné spoločnosti vs. (ne)podpora malých a stredných podnikateľov...).

Celoplošný prístup ku krajine

Moja generácia bola svedkom dramatických zmien vo využívaní krajiny s podstatným vplyvom na jej tvár, ekologickú stabilitu, produktivitu, zdravie a udržateľnosť vývoja.

Obrovskou zmenou prešla ako vidiecka, tak aj mestská krajina.

Nechcem Vás unavovať štatistikami, vypovedajúcimi o zmenách vo využívaní zeme, v parcelácii a pod., obmedzím sa na konštatovanie, že:

dominantnú maloblokovú poľnohospodársku krajinu malých políček, striedajúcich sa s lúkami, pasienkami a voľne rastúcou zeleňou, nahradila v takmer plnom rozsahu veľkobloková, tvorená nekončnými lánmi scelených polí kolektivizovaného a industrializovaného poľnohospodárstva.

Druhou markantnou zmenou bola industrializácia a jej dopad na prírodu, krajinu a životné prostredie.

Treťou výraznou zmenou bola unifikovaná panelová bytová výstavba, ktorá zásadne ovplyvnila podobu nielen všetkých miest, ale aj nemalej časti vidieckych sídiel.

Štvrtou zmenu priniesli infraštruktúrne projekty typu diaľnic a rýchlostných komunikácií, elektrických vedení a produktovodov ale aj priehrad, technicky upravených tokov ai.

Za piatu zásadnú zmenu vo výzore a „zdraví“ krajiny možno označiť všadeprítomnosť odpadov - či už na riadených alebo neriadených, tzv. čiernych skládkach, alebo vo voľnej krajine (ich symbolom sú plasty a ešte presnejšie pet-flaše).

Šiestou markntnou zmenou je pustnutie značnej časti krajiny.

Pozícia diskutovaného problému v celospoločenskom diskurze

Pred parlamentnými voľbami 2016 sa v slovenských médiách a na sociálnych sieťach objavli pokusy nájsť odpoveď na zásadnú otázku: máme sa lepšie, podobne, alebo dokonca horšie, ako sme sa mali pred štyrmi rokmi?

Na jednej strane propagandistická mašinéria štátostrany Smeru-SD, čiastočne podložená štatistickými (a neraz aj hodnovernými **len z kontextu vytrhnutými**) dátami, na druhej strane zvýšená citlivosť a investigatívne zameranie časti médií, ale najmä osobná každodenná skúsenosť so všadeprítomnou korupciou a klintelizmom, s krachujúcim zdravotníctvom, so stále viac zaostávajúcim školstvom, s nezdravým spôsobom existencie a veľmi diskutabilnou celkou kvalitou života, čo všetko sa o.i. Podpisuje pod tým, že Slováci a Slovenky majú v rámci celej EÚ údajne najnižšiu šancu dožiť sa vyššieho veku v zdraví.

Do kolónky negatív či strát (a ich percepcie zo strany verejnosti, mimovládok a médií) pritom patrí aj:

- nespokojnosť s výrubmi stromov v mestách, vo voľnej krajine, pri riekach, ale i s tzv. hospodárením v lesoch.
- kritika neriešenia tzv. starých environmentálnych záťaží.
- obava z jestvujúcich i plánovaných veľkokapacitných skládok a spaľovní odpadov (dokonca z dovozu).
- averzia na nezmyselné a škodlivé všadeprítomné betónovanie a asfaltovanie.
- kritika čiernych stavieb a anarchie vo výstavbe.
- negatívne vnímaná nízka kvalita ovzdušia, vody (najmä v regionálnom a miestnom meradle) a následne aj potravín.

ČO NA TO DECÍZNA, ZÁKONODARNÁ A DOBROVOLNÍCKA SFÉRA?

Najskôr stručný historický prehľad:

- 1955: Zákon SNR č. 1/1955 Zb. o štátnej ochrane prírody.
- 1958: Vyhláška upravujúca kompetencie dobrovoľných pracovníkov ochrany prírody (konzervátorov a spravodajcov), ktorých činnosť riadil odbor kultúry príslušného krajského národného výboru (KNV).
- 1964: Zbor ochrancov prírody.
- 1964 – 1969: Aktivity kultúrnej obce za záchranu bratislavského Podhradia zastrešené najmä redakciou týždenníka Kultúrny život.
- 1969: Slovenský zväz ochrancov prírody (vznikol premenovaním Zboru ochrancov prírody).

- Od 1979: Vznik okresných a mestských výborov SZOPK a postupne do 400 základných organizácií zväzu.
- 1979: Strom života
- 1979 – 1989: Časopis SZOPK Poznaj a chráň.
- 1980: Základná organizácia SZOPK č. 6 v Bratislave.
- 1987: Bratislava/nahlas.
- 1989: Nežná revolúcia s významnou účasťou ochranárov.
- 1989: Fórum ochrancov a tvorcov životného prostredia na Slovensku (neskôr premenované na Ekofórum).
- Od 1990: Začiatok decentralizácie SZOPK a vznik nových EMVO.
- 1990: Dunajská reťaz: cca 60 000 ľudí vytvorilo živú reťaz medzi Hainburgom a Gabčíkovom.

- 1975: Slovenský zväz ochrancov prírody a krajiny (vznikol premenovaním a rozšírením náplne Slovenského zväzu ochrancov prírody).
- 1990: Prví slovenskí ochranári vo federálnom i slovenskom parlamente.
- 1990: Člen bratislavskej organizácie SZOPK vymenovaný za člena federálnej vlády a predsedu Federálneho výboru pre životné prostredie.
- 1990: MŽP ČR, SKŽP a FVŽP.
- 1990 – 1992: Tzv. legislatívna revolúcia (vrátane environmentálnej).
- 1990 – 1992: Strana zelených v slovenskom parlamente.
- 1990 – 1993: Týždenník Zelené Slovensko neskôr Ochránárske Slovensko.

- 1992 – 1998: Éra tzv. mečiarizmu s negatívnymi dôsledkami aj na ŽP.
- 1994: Vznik Grémia tretieho sektora vrátane jeho environmentálnej sekcie (Stupavské konferencie).
- 1998: Koniec éry mečiarizmu – začiatok predvstupového obdobia.
- 1998 – 2002: Strana zelených na Slovensku v NR SR ako súčasť volebnej koalície s názvom Slovenská demokratická koalícia a následne i vládnej koalície.
- 1998: Podpísanie dohody medzi MŽP SR a Ekofórom.
- 1999: Vystúpenie Ekofóra z Grémia tretieho sektora.

- 2004: Výzva Nad Tatrou sa blýska a Mimovládny výbor Naše Tatry.
- 2004: Vstup do EÚ.
- 2004: Veterná kalamita v Tatrách.
- 2006: Nástup I. vlády R. Fica. MŽP pripadlo SNS: najväčšie čistky v dejinách rezortu. Čierne obdobie ukončené dočasným zrušením MŽP v r. 2010.
- 2009: Najväčšia petícia svojho druhu v SR – 114 000 podpisov (proti ťažbe uránu), organizovaná Greenpeace Slovensko.
- 2010 – 2012: Vláda Ivety Radičovej.

- 2010: Post splnomocnenca vlády pre rozvoj občianskej spoločnosti a poradcu predsedníčky vlády pre životné prostredie.
- 2012 - 2016: II. vláda R. Fica („jednofarebná“).
- 2013: Vznik Zelenej koalície.
- 2015: Vznik Slovenského ochranárskeho snemu
- 2016: III. vláda R. Fica (koaličná)